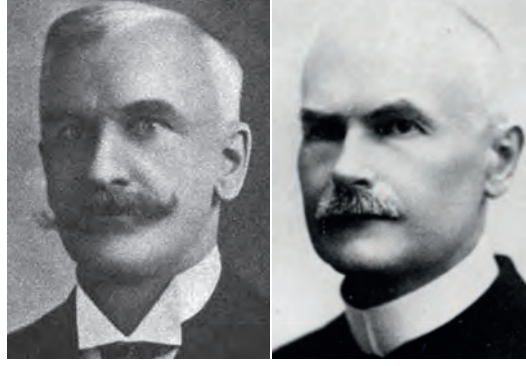

Satranç

Kıvanç Çefle [btsatranc@tubitak.gov.tr]

William Shinkman

Wolfgang Pauly

Beyaz Mat Olmak İsterse...

İnsanoğlunun akli boş durmuyor, çeşitli yenilikler peşinde koşturuyor. Nasıl olmuşsa olmuş, günün birinde bir sivri akıllının zihnine garip bir fikir düşmüş: “Satranç problemlerinde hep beyaz mı mat edecek? Neden siyahlar beyazı mat etmesin? Hatta, beyazlar kendilerini mat ettiremez mi?” İşte böylece İngilizce literatürde “selfmate” denen satranç problemi türü doğmuş. Burada beyaz, satrancın bildiğimiz kuralları çerçevesinde, siyahı kendisini mat etmeye zorlar. Başka bir deyişle beyaz mat olma ya, siyah da mat etmemeye uğraşır. Kurması da, çözmesi de zor bir tür.

İlk satranç problemlerini 9. yüzyılda Arapların kurduğu biliniyor. Ama ilk selfmate örnekleri, ancak 13. yüzyılda Batı kaynaklarında görünmeye başlıyor. Türün ustaları

ise asıl 19. yüzyılda ortaya çıkıyor. Özellikle ABD’li William Shinkman selfmate’in olanaklarını ilk fark edenlerden. Daha sonraki dönemlerde Alman-Romen kökenli Wolfgang Pauly (1876-1934), Alman Hugo Rohr (1865-1937), İngiliz George Hume (1862-1936) türün seçkin örneklerini vermişler. Günümüzde ise Fransız Michael Caillaud, Bulgar Petko Petkov ve Avusturyalı Camillo Gamnitzer en bilinen selfmate kurucuları arasında yer alıyor.

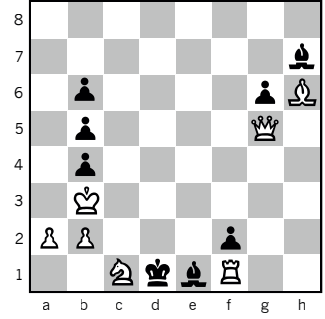
Elbette, bu arada selfmate sözcüğünü nasıl Türkçeleştireceğimiz sorusu da ortaya çıkıyor. Selfie fotoğraf çekimini “özçekim” diye Türkçeleştirdik, buradan yola çıkarak selfmate için de özmat diyebilir miyiz? Ama bu ayrı bir tartışma konusu, biz şimdilik bunu bir tarafa bırakıp örnekler geçelim.

Türün ilk ustalarından olan Shinkman’ın bir problemiyle başlayalım (diyagram 1):

Diyagram 1

William Shinkman

British Chess Magazine, 1896

Beyaz iki hamlede kendini mat ettirir.

Çözüm:

Siyahın tek hareketli taşı h7’deki fil ve eğer hamle siyahta olsaydı yapabileceği tek hamle 1...Fg8+. Buna karşılık beyaz 2. Vd5+ oynar ve siyahı 2...Fxd5 ile kendini mat etmeye zorlayabilirdi. Güzel, ama hamle sırası beyazda! Anahtar hamle şaşırtıcı:

1.Vc5!

Bu hamle siyaha mevcut olana ek yeni iki hamle daha yapma fırsatı vermesine rağmen onu zugzwang’da bırakır:

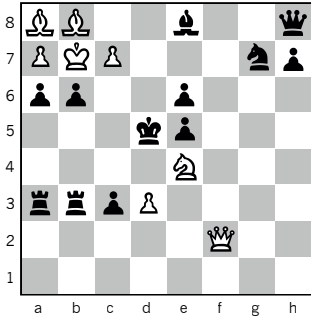
1...Fg8+ 2. Vd5+ Fxd5 mat
1...g5 2. Vc2+ Fxc2 mat
1...bxc5 2. Fg5! Fg8 mat
(ya da 2...c4 mat)

Şimdi biraz daha karmaşık, yine iki hamlelik bir problem.

Kurgu sanatının her alanında eserler vermiş, 20. yüzyılın en büyük yaratıcılarından ABD'li Milan Vukceviç (1937-2003) tarafından kurulmuş (diyagram 2).

Diyagram 2

Milan Vukceviç
Problem, 1969-1970
İkinci Ödül

Beyaz kendini iki hamlede mat ettirir.

Çözüm:

1. Ve3! (tehdit 2. Şc8+ Fc6 mat). Şimdi siyah filin (şahın c8'e gelmesini önlemek için) yapacağı herhangi bir hamle (**1...Fd7, f7, g6, h5**) bir "genel hata"ya yol açar: c8'i siyah vezirin kontrolüne açmak. Beyaz bundan yararlanarak **2. Vc5+** oynar, siyah **2...bxc5** ile mat etmek zorundadır.

Ancak siyah filin yapabileceği, bu "genel hata"yı düzelterken iki hamle daha var:

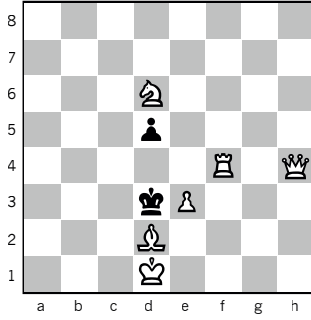
1...Fa4!? **2. Şxa6+ Fc6 mat;**
ya da **1...Fb5!?** **2. Şxb6+!**
Fc6 mat

Bu iki hamlenin yarattığı yeni hata siyah filin a3 ve b3 kalelerini engellemesi.

Üçüncü örneğimiz her türden satranç problemi kurmuş olan, kaynaklarda yapıtlarının toplam sayısının 4000-5000 dolayında olduğu yazılı Wolfgang Pauly'ye ait (diyagram 3).

Diyagram 3

Wolfgang Pauly
Deutsches Wochenschach,
1906

Beyaz kendini üç hamlede mat ettirir.

Çözüm:

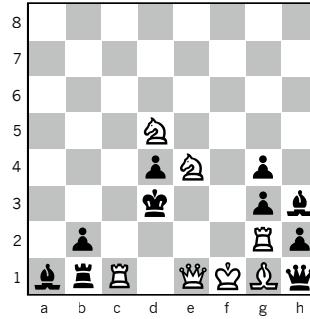
1.Kc4! (bekleme hamlesi).
Varyasyonlar:
1...d4 2.Kc1 dxe3 3.Fe1 e2 mat
1...dxc4 2.Ve1 c3 3.Fc1 c2 mat

Burada olduğu gibi, beyaz taşların kendi şahlarının etrafında bir kafes oluşturması selfmate problemlerde sıkça görülür.

Ayın Soruları

Diyagram 4

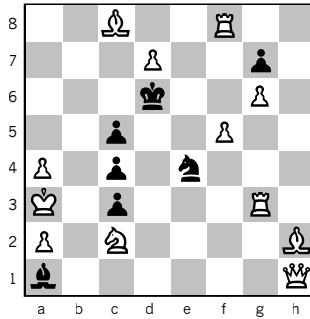
George Hume
The Chess Amateur,
1920 (versiyon)

Beyaz iki hamlede kendini mat ettirir.

Diyagram 5

Leonid Kubbel
Schweizerische Schachzeitung,
1911

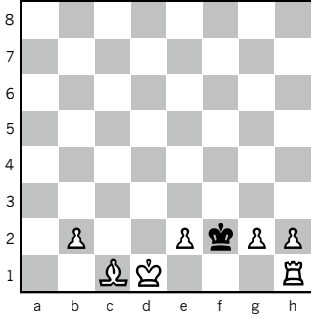
Beyaz iki hamlede kendini mat ettirir.

Eylül ayında sorulan soruların çözümleri

Geçen ay ünlü bir mantıçlı ve matematikçi olan ve sihirbazlık, piyanistlik gibi hünere de sahip sıra dışı kişilik Raymond Smullyan'ın "The Chess Mysteries of Sherlock Holmes" isimli kitabından bir retrograd analiz problemini sizinle birlikte çözmüştük. "The Chess Mysteries of the Arabian Knights" adlı bir diğer kitabından alınmış başka bir problemin çözümünü de size bırakmıştık (diyagram 6). Soru şöyleydi: Diyagramda görülen pozisyonda son hamleyi siyah yaptı. Bu hamle neydi? Eğer e2'deki beyaz piyon olmasaydı bu sorunun ikinci bir yanıtı daha olacaktı. Sizden bu yanıtı da bulmanızı istemiştik.

Diyagram 6

Çözüm:

Siyahın son hamlesini şahla yaptığı açık. Hamlesini yapmadan önce e3, f3 ve g3 karelerinde duruyor olamaz. Çünkü bu pozisyonlar kural dışıdır; f3 ya da g3'te duruyorsa hiç yerinden kımıldamamış piyonlarla şah çekilmiş oluyor. E3 karesinde duruyor olması da imkânsız. Bu kez de c1'deki fil tarafından nasıl şah çekilmiş olduğunu açıklayamayız. O halde birinci yatayda duruyordu ve durabileceği tek kare de f1.

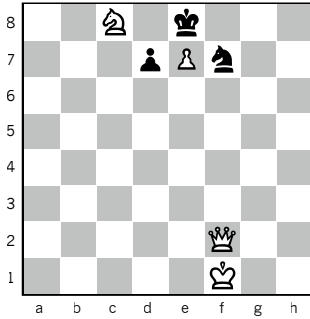
Peki h1'deki kale nereden gelip de şah çekti? Bir yerden gelip de şah çekmedi! Aslına bakarsanız g1'de bir beyaz fil vardı ve beyaz 1.Fg1-f2+ hamlesini yaptı (açarak şah). Siyah da 1...Şf1xf2 oynadı ve diyagramdaki pozisyon ortaya çıktı.

E2'deki piyon olmasaydı bir çözüm daha var demıştik. Bu durumda siyah şahın hamlesini yapmadan önce e3'te duruyor olması mümkün:

Beyaz d2'deki kalesiyle 1. Kd2-f2+ (açarak şah) oynamış ve siyah da 1...Şe3xf2 ile karşılık vermiş olabilirdi.

Diyagram 7

Yuri Gordian,
Viktor Melniçenko
Krivograd yarışması, 1995
Birinci Ödül

İki hamlede mat

Çözüm:

Bu "minyatür" problemde (toplam taş sayısının yedi ya da daha az olduğu problemler) beyaz vezir ile siyahın atı ve piyonu arasında adeta bir düello var. Beyaz vezirin biri hariç bütün tehditlerini başarıyla engelliyorlar.

Şimdi "deneme" hamlelerini gözden geçirelim:

1. Vf3? 1...d5! (1...A≈2. Vf8 mat; 1...d6 2. Vc6 mat)
1. Vf5? 1...d5! (1...A≈2. Vf8 mat; 1...d6 2. Vb5 mat)
1. Ve2? Ae5! (1...A≈2. Ad6 mat; 1...d6/d5 2. Vb5 mat)
1. Va2? Ah6! (1...A≈2. Vg8 mat; d6/d5 2. Va4 mat)
1. Vh4? Ag5! (1...A≈2. Ad6 mat; d6/d5 2. Va4 mat)

Anahtar hamle:

1. Vf4! (zugzwang)...

A≈ 2. Vf8 mat

ya da

1...d6/d5 2. Va4 mat.

Burada hem deneme hamleleri hem de anahtar hamle tehdit yaratmayan, siyahın yapacağı hamleden sonra ortaya çıkan zayıflıktan yararlanarak mat etmeyi hedefleyen bekleme hamleleri.

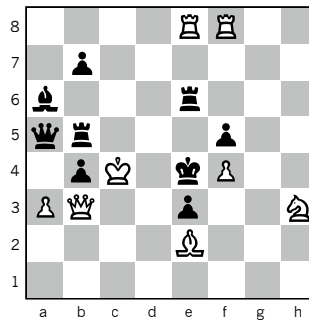
Ancak yalnızca

1. Vf4! hamlesi siyahı gerçekten zugzwang'a sokuyor.

Bu yazının ana konusu olan selfmate'lere bir alıştırmaya olsun diye aşağıdaki problemi sormuş, anahtar hamleyi ve varyantlardan birini vermiştik. Diğer varyantları bulmayı size bırakmıştık.

Diyagram 8

G. Hume
Brighton Society, 1897
Birinci Ödül

Beyaz kendini iki hamlede mat ettirir.

Çözüm:

1. Fg4! (bekleme hamlesi)
- a) 1...fxg4 2. Ag5+ Kg5 mat (b5-g5 hattı açıldı)
- b) 1...bxa3 2. Vb1+! Kb1 mat (b5-b1 hattı açıldı)
- c) 1...e2 2. Fxf5+! Kxf5 mat (b3-f3 hattı açıldı)
- d) 1...b6 2. Kxe6+ Ke5 mat (3. Kxa6?? mümkün değil, a6-e6 hattı kapandı)

Bunlardan "a" varyantını size geçen yazıda vermiştik. Bu karmaşık ve usta işi problemde tematik "a, b, c ve d" varyantlarının hepsinde beyaz bir hattın açılmasından ya da kapanmasından yararlanarak kendini mat ettiriyor.

Tematik olmayan

varyantlar:

- 1...Kxe8 2. Kxe8+ Ke5 mat;
- 1...Vb6 2. Kxe6+ Ve6 (ya da Ke5) mat;
- 1...Va4 2. Vc2+ Vxc2 mat;
- 1...Vxa3(d8) 2. Ve3+ Vxe3 mat